Knowledge World

અધ્યયનના પ્રકારો , બચાવ પ્રયુક્તિઓ, વિવિધ અવસ્થાઓ વિકાસના ક્ષેત્રો, બુધ્ધિ આંક, સંઘર્ષના પ્રકારો, બુધ્ધિ માપનની કસોટીઓ, સ્મરણના તબક્કા , રસ માપનની પધ્ધિતઓ, ઉત્પ્રેરણા ના કાર્યો,

मनोविज्ञान 2017

આવનાર HTAT, TAT, TET-1 અને TET-2 ની પરીક્ષા માટે ખૂબજ ઉપયોગી મીની બુક

મનોવિજ્ઞાન

સામાન્ય

અભ્યાસ

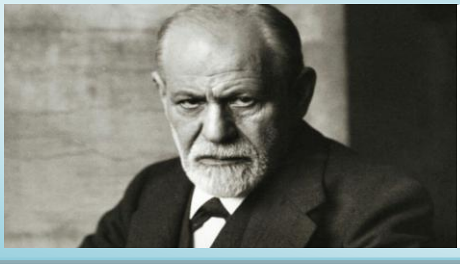
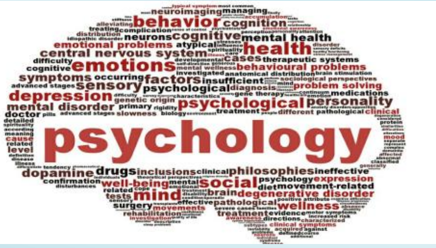

संपादक

के. आर कटारिया

Web site : www.krkatariya.blogspot.com/

૧. અધ્યયનના પ્રકારો

- **(૧) અભિસંધાન દ્વારા અધ્યન :**

પાવલોવ - તેમણે કુતરા ઉપર પ્રયોગ કર્યો હતો.

સિધ્ધાંત : <u>પ્રબલનનો</u>, <u>સામાન્યીકરણનો</u>, <u>ભેદબોધનનો</u> અને <u>વિલોપનનો</u>

ખોરાક : અનભિસંધિત ઉદ્દીપક

ઘંટડીનો અવાજ – અભિસંધિત ઉદ્દીપક

- **(૨) કારક અભિસંધાન :**

સ્કિનર - [TET] તેમણે ઉંદર ઉપર પ્રયોગ કર્યો હતો. 8

હાથો દબાવવાની ક્રિયા – ક્રિયાત્મક પ્રતીક્રિયા

વિમાન ઉડાવવું – કૌશલ

સાદામાં સાદી શીખવાની પધ્ધતિ – અભિસંધાન

- **(3) પ્રયત્ન અને ભુલ દ્વારા : [TET]**

ઈ.એલ. થોર્નડાઈક - (૧૮૭૪-૧૯૪૯ તેમણે ઉંદર અને બિલાડી ઉપર પ્રયોગો કર્યા હતા.

સિધ્ધાંત : <u>તત્પરતાનો</u>, <u>અસરનો</u> અને <u>પુનરાવર્તનનો</u>

- **(૪) આંતરસૂઝ દ્વારા અધ્યન**

કોહલર, કોફકા અને વર્ધાયમર

૨. અધ્યયન અને ક્ષમતાસિધ્ધિને અસર કરતાં પરિબળો

- પ્રેરણા, પરિપક્વતા, પુર્વાનુભવો, તત્તપરતા, સહહેતુકતા, સક્રિયતા, રસ અને ધ્યાન, તાજેતરતા

3 પ્રત્યાયન પ્રક્રિયાના ઘટકો

- પ્રેષક, સંકેતીકરણ, સંદેશો, માધ્યમ, અસંકેતીકરણ, સંદેશો પ્રાપ્ત કરનાર, પ્રતિપોષણ, વિક્ષેપ કે અવરોધ

૪ . પ્રત્યાયન પ્રક્રિયાના પ્રકારો

- આંતરિક, વૈયક્તિક, જૂથ, સમૂહ
- એકમાર્ગી પ્રત્યાયન : લશ્કરી અધિકારીએ સૈનિકોને આપેલ હુકમ
- દ્વિમાર્ગી પ્રત્યાયન : સંદેશો આપનાર અને સ્વીકારનાર
- અધોગામી પ્રત્યાયન : ઉચ્ચ દરજ્જાવાળી વ્યક્તિ નિમ્ન દરજ્જાવાળી વ્યક્તિ સાથે પ્રત્યાયન કરે. દા.ત – શિક્ષક વર્ગમાં શાંતિ રાખવાનું કહે.
- ઊર્ધ્વગામી પ્રત્યાયન : નિમ્ન દરકજ્જાવાળી વ્યક્તિ ઉચ્ચ દરજ્જાવાળી વ્યક્તિ સાથેનું પ્રત્યાયન દા.ત – કર્મચારી પોતાના મેનેજરને રિપોર્ટ આપે.
- સ્મસ્તરીય પ્રત્યાયન : સમાન વ્યક્તિઓ વચ્ચેનું પ્રત્યાયન. દા.ત – શિક્ષક-શિક્ષક અને વિધાર્થી-વિધાર્થી વચ્ચેનું પ્રત્યાયન
- ઔપચારિક પ્રત્યાયન : શિષ્ટાચાર કે નિયમ પ્રમાણે દા.ત - સૈનિક ઉપલા અધિકારીને સલામી આપે.

- **અનૌપચારિક પ્રત્યાયન** : શિષ્ટાચાર કે નિયમ વગર થતું પ્રત્યાયન દા.ત – મિત્રો-મિત્રો વચ્ચેનું પ્રત્યાયન
- **શાબ્દિક પ્રત્યાયન** : જેમાં ભાષાનો ઉપયોગ થતો હોય.
- **અશાબ્દિક પ્રત્યાયન** : જેમાં ભાષાનો ઉપયોગ ના થતો હોય
- **પ્રત્યક્ષ પ્રત્યાયન** : સંદેશો મોકલનાર અને સ્વીકારનાર સામસામે હોય.
- **અપ્રત્યક્ષ પ્રત્યાયન** : સંદેશો મોકલનાર અને સ્વીકારનાર દુર હોય.

૫. બચાવ પ્રયુક્તિઓ

(૧) આક્રમકતા :

ઊ.દા:

- કામથી કંટાળેલો શિક્ષક બાળકને ધમકાવે
- બાળકને કોઈ ધમકાવે તો બાળક રમકડું તોડી નાખે છે

(૨) પ્રક્ષેપણ :

ઊ.દા:

- રમત-ગમતમાં હારેલ ટીમ મેચ રેફરીનો દોષ કાઢે.
- ઓછા ગુણ મેળવનાર વિધાર્થીઓ પરીક્ષકનો દોષ કાઢે.

(૩) ક્ષતિપૂર્તિ :

ઊ.દા:

- અભિનેત્રી બનવાનું શક્ય ન બનતાં લતામંગેશકરે કંઠ વિકસાવી સુપ્રસિધ્ધ પાર્શ્વગાયિકા બન્યા.
- ભણવામાં સારો દેખાવ ન કરનાર વિધાર્થી રમત ક્ષેત્રે નામના મેળવે.

(૪) તાદાત્મ્ય :

- ફિલ્મમાં વિલનને મારતાં જોઈ પોતે હીરો છે એમ માની ખુશ થાય.

(૫) ઊર્ધ્વીકરણ :

ઊ.દા :

- પ્રેમમાં નિષ્ફળતા મળતાં ઉતમ કવિ બનવું.

ઊ.દા :

(૬) અલિપ્તતા :

ઊ.દા :

- નાપાસ થનાર વિદ્યાર્થી પોતાના રૂમમાં ભરાઈ રહે.

(૭) ધ્યાનાકર્ષક :

ઊ.દા:

- નન્નો ભણવો, કજિયો કરવો.

૬. વિવિધ અવસ્થાઓ

- ગર્ભાવસ્થા > શિશુવસ્થા > કિશોરાવસ્થા > તરૂણાવસ્થા > પુખ્તાવસ્થા > પ્રૌઢાવસ્થા > વૃધ્ધાવસ્થા

ગર્ભાવસ્થા : જન્મ પુર્વેથી નવ મહિના (વધુ વૃધ્ધિ થાય છે.

- શિશુઅવસ્થા : જન્મથી ૫ વર્ષ
- કિશોરાવસ્થા : ૬ થી ૧૨ વર્ષ
- તરૂણાવસ્થા : ૧૨ કે ૧૩ થી ૧૮ કે ૧૯ વર્ષ
- યુવાવસ્થા : ૨૦ થી ૪૦ વર્ષ
- પ્રૌઢાવસ્થા : ૪૦ થી ૬૦ વર્ષ
- વૃદ્ધા વસ્થા : ૬૦ વર્ષથી પછીના

૭. વિકાસના ક્ષેત્રો

(૧) શારીરિક વિકાસ : ઊંચાઈ, વજન, સ્નાયુઓનો વિકાસ

(૨) માનસિક વિકાસ : તર્ક, ઉકેલ, ભાષા, સંસ્કૃત્તિ, ખ્યાલ, બુધ્ધિ, વિચાર અને પરિવાર

- બાળક ૨ વર્ષે ૨૭૨ શબ્દો બોલે
- ૫ વર્ષે ૨૦૦૦ શબ્દો બોલે
- ૧૨ વર્ષે ૧૦,૦૦૦ શબ્દો બોલે

(૩) સાંવેગિક વિકાસ : ભય, ક્રોધ, ગુસ્સો, પ્રેમ, ઈર્ષા, પ્રસન્નતા અને હર્ષ. [TET]

(૪) સામાજિક વિકાસ : માતા-પિતા, શાળા, કુંટુંબ સાથેના સંબધો. સલામતીની, પ્રતિષ્ઠાની અને સામાજિક સ્વીકૃતીની

૮. સર્વાંગી વિકાસને અસર કરતાં પરિબળો [TET]

- વારસો > વાતાવરણ > પરિપક્વતા > ઉત્પ્રેરણા

૯. ઉત્પ્રેરણા ના કાર્યો [TET]

- તે કાર્યનો પ્રારંભ કરાવે છે
- ક્રિયાઓને ગતિશીલતા અપાવે છે.
- જ્યાં સુધી ધ્યેય પ્રાપ્ત ના થાય ત્યાં સુધી ક્રિયાઓને નિશ્ચિત દિશા તરફ દોરે છે.

૧૦. અનુકુલનની સમસ્યાનાં કારણો

(૧) વાતાવરણ જન્ય અવરોધો

(૨) સંઘર્ષજન્ય અવરોધો

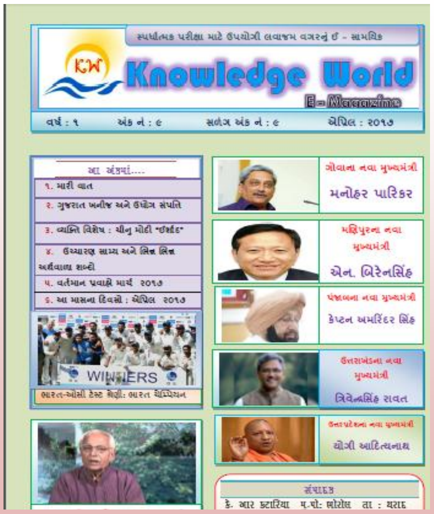

Knowledge World મેગેઝિનના આ મહિનાનો અંક એપ્રિલ ૨૦૧૭ ડાઉનલોડ કરવા માટે મુલાકાત લો.........

www.krkatariya.blogspot.com/

૧૧. બુધ્ધિઆંક [TET]

- બુધ્ધિ આંક નો ખ્યાલ ટર્મને આપ્યો હતો.
- સુત્ર $$\text{બુધ્ધિ આંક} = \frac{\text{માનસિક વય}}{\text{વાસ્તવિક કે શારીરિક વય}} \times 100$$

બુધ્ધિ આંક	બુધ્ધિ કક્ષા	લોકસમૂહના ટકા
૧૪૦ થી વધુ	અતિ ઉત્તમ બુધ્ધિ	૧.૦
૧૩૦ થી ૧૩૯	અતિ વિશેષ બુધ્ધિ	૨.૫
૧૨૦ થી ૧૨૯	વિશેષ બુધ્ધિ	૮.૦
૧૧૦ થી ૧૧૯	અધિક સામાન્ય બુધ્ધિ	૧૬.૦
૯૦ થી ૧૦૯	સામાન્ય બુધ્ધિ	૪૫.૦
૮૦ થી ૮૯	ન્યૂન બુધ્ધિ	૧૬.૦
૭૦ થી ૭૯	અધિક ન્યૂન બુધ્ધિ	૮૦
૬૦ થી ૬૯	મંદ બુધ્ધી	૨.૫
૬૦ થી ઓછો	મૂઢ બુધ્ધિ	૧.૦

૧૨. બુધ્ધિ માપનની કસોટીઓ

- બુધ્ધિ માપનની કસોટીઓના કુલ બે પ્રકારો છે.
  (૧) વ્યક્તિગત અને (૨) સામુહિક
- વ્યક્તિગત માં કુલ ૩ પ્રકારો પડે છે.
  (૧) શાબ્દિક (ભાષાનો ઉપયોગ થતો હોય

(૨) અશાબ્દિક (ભાષાનો ઉપયોગ ના થતો હોય)

(૩) ક્રિયાત્મક (ક્રિયાનો ઉપયોગ થતો હોય)

- સામુહિકમાં પણ ૨ પ્રકારો પડે છે. શાબ્દિક અને અશાબ્દિક

૧૩. સ્મરણના તબક્કા [TET]

- સંકેતાકન > સંચય > પુન: પ્રાપ્તિ > પ્રત્યભિજ્ઞા > વિચારણા

૧૪. રસના પ્રકાર

- કુદરતી રસ અથવા સાહજિક રસ > કેળવાયેલો રસ અથવા સંપાદિત રસ

૧૫. રસ માપનની પધ્ધિતઓ

- સ્ટ્રોંગની વ્યાવસાયિક અભિરુચી સંશોધનિકા
- કુડરની પ્રાથમિક્તા સંશોધનિકા

૧૬. ધ્યાન પર અસર કરતાં પરિબળો

- બાહ્ય પરિબળો : (ઉદ્દીપકની તીવ્રતા, ગતિ, કદ, રંગ, નવીનતા, વિષમતા કે વિરોધ અને પુનરાવર્તન)
- આંતરિક પરિબળો : (રસ કે અભિરુચી, શિક્ષણ અને તાલીમ, જરૂરિયાત, મનોવલણ, શારિરીક-માનસિક સ્થિતિ અને પૂર્વાનુભવ

- ધ્યાન વિસ્તારના માપન માટે ટેચિટોસ્કોપ નો ઉપયોગ થાય છે.
- ધ્યાન વિસ્તાર અંગેનો સૌપ્રથમ પ્રયોગ ૧૮૫૪ માં સર વિલિયમ હેમિલ્ટને કર્યો હતો.

૧૭. સંઘર્ષના પ્રકારો

- (૧) અભિગમન – અભિગમન : બંને મનગમતી વસ્તુઓમાંથી કોઈ એક પસંદ કરવાની દ્વિધા હોય ત્યારે આ સંઘર્ષ ઉદભવે છે.

  દા.ત – મહત્તવના પ્રસંગે બે એકસરખા સારાં કપડાં માંથી કયાં કપડાં પહેરવાં તેની દ્વિધા.

  દા.ત – કોઈ કાર્યક્રમમાં બે સરખા સમયે બંને જગ્યાએ જવાનું થાય ત્યારે થતી દ્વિધા.

- પરિહરણ – પરિહરણ : વ્યક્તિ સમક્ષ ઉપસ્થિત થતા બંને વિકલ્પો અનાકર્ષક કે અણગમતા હોય ત્યારે.

  દા.ત – આગળ કૂવો અને પાછળ ખાઈ

  દા.ત – રસ્તા ઉપર જતા હોઈએ ત્યારે જમણી બાજુએ જઈએ તો ટ્રક નીચે આવી જવાની બીક અને ડાબી બાજુ જતા જોઈએ ત્યારે ગાયની હડફેટમાં આવી જવાની બીક.

- અભિગમન – પરિહરણ : એક જ વિકલ્પ હોય પરંતુ તે આકર્ષક કે અનાકર્ષક લાગે, તેમાંથી એક જ વિકલ્પ સારો લાગે છે અને તે સ્વીકારવાનું મન થાય છે. પરંતુ વધુ વિચારતાં તે વિકલ્પ ખરાબ તેમજ અસ્વીકાર્ય પણ લાગે ત્યારે આ સંઘર્ષ ઉદભવે છે.

દા.ત – યુવતી લગ્ન માટે સ્વીકારવા જેવી લાગે, પરંતુ પાછળથી માહિતી મળે છે કે તે યુવતી આક્રમક, ખર્ચાળ અને વિશ્વાસઘાતી છે ત્યારે યુવતી જીવન સાથી તરીકે અસ્વીકાર્ય લાગે છે.

- બેવડો અભિગમન પરિહરણ : બે વિકલ્પો હોય તે વિધાયક તેમજ નિષેધક હોય ત્યારે આ સંઘર્ષ થાય છે.

  દા.ત – વિદેશી ગ્રીન કાર્ડ ધરાવનાર વ્યક્તિ તરફથી લગ્નનો પ્રસ્તાવ મળે ત્યારે લગ્ન થાય અને વિદેશ જવા મળે પરંતુ પરાધીનતાનો ડર લાગે, બીજી બાજુ લગ્નના પ્રસ્તાવનો ઈન્કાર કરવામાં આવે તો પરાધીનતાથી બચી શકાય પણ વિદેશ જવાની તક ગુમાવવી પડે.

૧૮. વ્યક્તિત્વના પ્રકારો

- યુંગના મતે – અંતર્મુખી અને બહિર્મુખી
- શેલ્ડના મતે – બાહ્યસ્તર, મધ્યસ્તર, આંતરસ્તર
- કેશમરના મતે – મેદપ્રધાન, અસ્થિપ્રધાન, સ્નાયુપ્રધાન
- સ્પ્રેંગરના મતે – સૈધ્ધાંતિક, રાજકીય, સામાજિક, આર્થિક, સૌદ્યાત્મક અને ધાર્મિક

૧૯. જ્યાં પિયાજેના બોધાત્મક વિકાસના તબક્કા

- સાંવેદનિક – કારક તબક્કો : જન્મ થી ૨ વર્ષ
- પૂર્વ – ક્રિયાત્મક તબક્કો : ૨ થી ૭ વર્ષ
- મૂર્ત – ક્રિયાત્મક તબક્કો : ૭ થી ૧૨ વર્ષ [TET]
- અમૂર્ત – ક્રિયાત્મક તબક્કો : ૧૨ વર્ષથી આગળ

૨૦. શિક્ષણ સંક્રમણ

- **વિધાયક શિક્ષણ સંક્રમણ –** અગાઉ મેળવેલ શિક્ષણ વર્તમાન શિક્ષણને સરળ બનાવે છે.

  દા.ત – ચિત્રકલાનું શિક્ષણ મહેંદી મુકવાના શિક્ષણમાં સહાય કરે છે .

- **નિષેધક શિક્ષણ** – ભારતમાં ડાબી બાજુએ ડ્રાઈવિંગ શીખેલ વ્યક્તિ અમેરિકાનું જમણી બાજુનું ડ્રાઈવિંગ શીખતાં મુશ્કેલી અનુભવે છે.

  દા.ત – અંગ્રજી ટાઈપિંગ કરતી વ્યક્તિને ગુજરાતી ટાઈપિંગ કરતાં મુશ્કેલી પડે છે.

- **શૂન્ય સંક્રમણ –**

  દા.ત – સંસ્કૃતનું શિક્ષણ ગણિત ના શિક્ષણ ઉપર કોઈ અસર કરતું નથી.

  દા.ત – વાંસળી વગાડવી તેનાથી ભાષા શિક્ષણ ઉપર કોઈ અસર થતી નથી.

૨૧. કેટલાક અગત્યના ટૂંકા પ્રશ્નો

- મોબાઈલ કે કોમ્પ્યુટર ચલાવવાં કે વાપરવાં - સાધનરૂપ અભિસંધાન [TET]
- આદર્શવાદના પ્રણેતા – સોક્રેટિસ, પ્લેટો, પેસ્ટોલોજી, બર્કલ
- પ્રકૃત્તિવાદીઓ – હર્બટ સ્પેન્સર, રૂસો, ટાગોર, એરિસ્ટોટલ અને ફ્રોબેલ
- વ્યવહારવાદ – જહોન ડ્યૂઈ, ચાર્લ્સ પર્સ
- સંરચનાવાદ – વુંટ અને ટીચનર
- સમષ્ટિવાદ – મેક્સ વર્ધાયમર, કોહલર, કોફકા
- મનોવિશ્લેષણ વાદ – સિંગ્મંડ ફ્રોઈડ
- માનવતાવાદી અભિગમ – અબ્રાહમ મેસ્લો
- શાહીના ડાઘાની કસોટી – રોરશાક [TET]
- એમિલ પુસ્તક – રૂસો
- શક્તિ મનોવિજ્ઞાનનો સિધ્ધાંત – ક્રિશ્ચિયન બર્નાડ
- વૈક્તિક મનોવિજ્ઞાન – એડલર
- અભિપ્રેરણાનો સિધ્ધાંત – યુંગ
- બુધ્ધિ કસોટી – આલફ્રેડ બિને [TET]
- બાળ વાનરો પર પ્રયોગો કરનાર - હાર્લો
- બાળકનો બુધ્ધિઆંક શોધવાનું સૂત્ર – ટર્મન [TET]
- બહુલક = $3(M) - 2(x)^{-}$
- મધ્યક = $x- = \frac{Exi}{n}$
- મધ્યસ્થ = $M = \frac{(n+1)}{2}$